

Goš, Vladimír; Halama, Jakub

Šumperk, ulice Na Hradbách : provizorium či lehká dřevohliněná stavba ze 13. století, malé zamyšlení nad velkým problémem

Archaeologia historica. 2013, vol. 38, iss. 1, pp. 203-217

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128316>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Šumperk, ulice Na Hradbách

Provizorium či lehká dřevohliněná stavba ze 13. století, malé zamyšlení nad velkým problémem

VLADIMÍR GOŠ – JAKUB HALAMA

Abstrakt: Při rekonstrukci severní části středověkého jádra města Šumperku při ulicích Lužickosrbská a Na Hradbách se v letech 2007–2008 podařilo zachytit několik velmi zajímavých archeologických situací. Nejzajímavější je stavba zahlobbená 0,5–1,7 m o jedné měřitelné stěně cca 4,2 m, s dřevěnou konstrukcí stěn, dochovanou dřevěnou podlahou a jednoduchým ohništěm. Předpokládáme, že se jedná o samostatný obytný objekt. Prakticky totožné objekty nacházíme ve Starém Bielsku na pomezí Slezska a Malopolska a také hradišti Orheiul Vechi v Moldavsku.

Klíčová slova: středověk – Šumperk – zahlobbený objekt – analogie – interpretační diskuze.

Šumperk, Na Hradbách Street. A temporary feature or a light wood-clay construction from the 13th century; a small reflection on a big issue

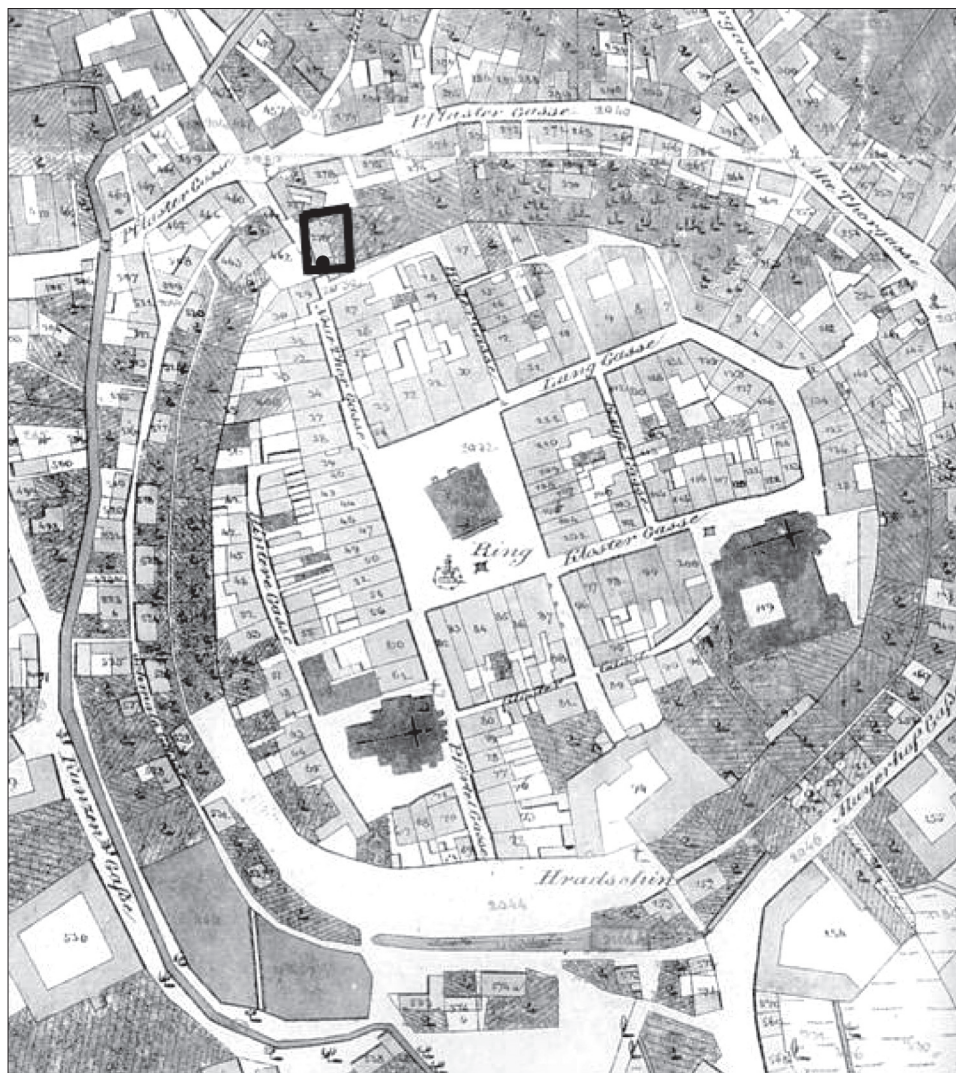
Abstract: Several highly interesting excavations came to light during the development of the northern section of the medieval core of Šumperk, by Lužickosrbská and Na Hradbách streets, in 2007–2008. The most interesting among them is a sunken feature (0.5–1.7 m) with one measurable wall of ca. 4.2 m, a wooden frame, a preserved wooden floor and a simple hearth. Presumably, this was an independent residential construction. Virtually identical constructions have been disclosed in Staré Bielsko, on the border between Silesia and the Little Poland region, and in the Orheiul Vechi fortified settlement, Moldova.

Key words: Middle Ages – Šumperk – sunken feature – analogy – interpretation discussion.

Nálezová situace objektu

Šumperk má dochované středověké jádro založené na obvyklých schématech své doby, tedy uprostřed se na vrcholu šumperského kopce nachází náměstí, vedle něj pak farní kostel, při hradbách dominikánský klášter a v místech největšího ohrožení městský hrad. Celý komplex byl opevněn, počátky stavby fortifikace jsou však nejasné. V současné době nejsme schopni stanovit, zda se tak stalo již v závěru 13. století nebo až v době „květu“ města v 16. století za doby správy osvětcených Žerotínů.

Rekonstrukční práce se městu doposud vyhýbaly, archeologicky byl prakticky zkoumán jen bývalý kostel Zvěstování Panny Marie, jenž je součástí dominikánského kláštera. Počátkem devadesátých let 20. století se jej podařilo zachránit před totální devastací (Goš 1996). V severní části intravilánu v letech 2007–2009 probíhala rekonstrukce bloku, jenž je ohraničený dnešními ulicemi Lužickosrbská, Na Hradbách a náměstí Republiky. Zkoumaný prostor byl v minulých dvou staletích do značné míry zastavěn domy, jak nám ukazuje mapa stabilního katastru z roku 1834 (obr. 1). Naše poznatky také doplňují nejstarší veduty a konvolut kreseb J. E. Kastnera z let 1839–1843, jež zachycují Novou bránu, tedy původní vjezd do města od severu (obr. 2). Brána byla stržena v roce 1860. Asanace domů proběhla v 70. letech 20. století a teprve na počátku 21. století začala vznikat nová zástavba. Při záchranných archeologických výzkumech (2007 – Vlastivědné muzeum v Šumperku, 2008 – Archaia Olomouc, o. p. s.) se podařilo odkryt pod patou šumperského kopce pravděpodobně městský příkop (Halama–Goš–Plaštiaková 2009, 3) s dochovanou výřevou vnější hrany. V masné černé hlíně bylo velké množství organických zbytků, ale také spláchnuté zlomky keramiky, některé datovatelné již do druhé poloviny 13. století (Goš–Halama 2009, 125). Další výzkum Vlastivědného muzea v Šumperku roku 2008 zjistil výše ve svahu šumperského kopce druhý příkop, který pak překrýval hřbitov zřízený v 16. století, později používaný evangelíky. Tímto archeologickým výzkumem se podařilo také zachytit severovýchodní část základů původní Nové brány, ztvárněné na vedutě, stavebníci nových domů však reliкty zlikvidovali. Vedle byl situován námi popisovaný objekt.

Obr. 1. Historické jádro města na mapě stabilního katastru z roku 1834. Rámečkem vyznačen prostor stavby objektu C a výzkumu z roku 2008 (Vlastivědné muzeum v Šumperku) a puntíkem poloha zahloubeného objektu.

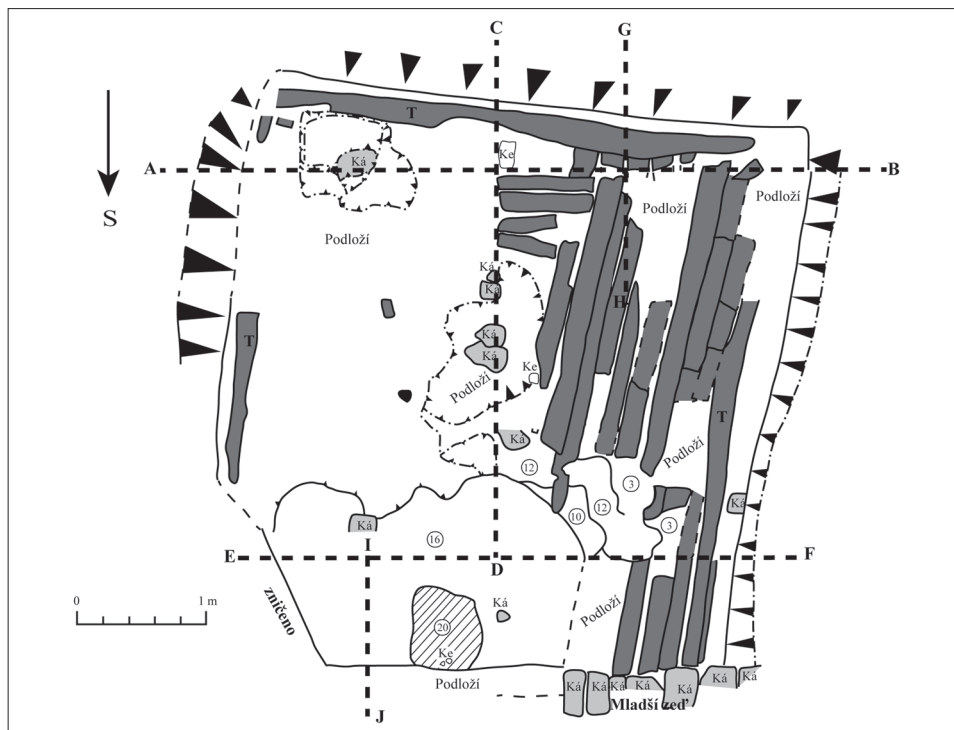
Abb. 1. Historischer Stadtkern auf einer Karte des stabilen Katasters von 1834. Der Rahmen kennzeichnet den Raum des Baues von Objekt C und der Grabung von 2008 (Heimatmuseum Šumperk), der Punkt kennzeichnet die Lage des eingetieften Objekts.

Vně hradby, jejíž přesné datum postavení není možné určit, se nacházel zahloubený objekt silně poškozený mladšími přestavbami. Po kompletaci všech zkoumaných sektorů v závěru roku 2008 (kvůli špatným klimatickým podmínkám se postupovalo po jednotlivých čtvcích o rozměrech 1×1 m) můžeme konstatovat, že měl pravoúhlý nebo kosodélný půdorys (obr. 3). Zcela měřitelná byla pouze nejvíce do svahu zahloubená jižní stěna, která dosahovala délky 420 cm. Předpokládáme, že zbývající tři měly zhruba stejné rozměry. V mladších destrukcích a na prudkém svahu se zcela ztratil vchod. Objekt byl zahlouben do podloží v jižní části 150–170 cm, na severní, exponované ze svahu a silně poničené jen 25–50 cm (obr. 4). Na dně objektu se zachovaly zbytky dřevěné podlahy z prken o šířce cca 15–20 cm (obr. 6). Nepochybně byly položeny přímo na zarovnané podloží, příčné zpevňující trámy se nepodařilo doložit. Podlaha se zachovala jen v západní části objektu, v severovýchodní části se nejspíše nacházelo jednoduché ohniště, oválná skvrna do červena

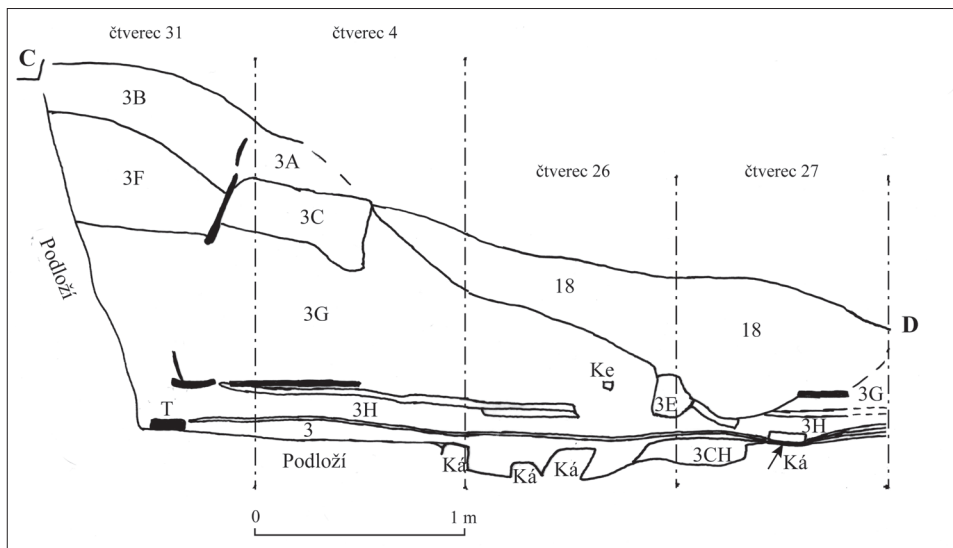
Obr. 2. Pohled na Novou bránu od spodního konce dnešní Lužickosrbské ulice (od severu). Místo výzkumu z roku 2008 se nachází v místě stojícího domu vlevo hned pod bránou. Kresba E. Kastner, kolem roku 1840.

Abb. 2. Blick auf das Neue Tor vom unteren Ende der heutigen Straße Lužickosrbské (von Norden). Die Grabungsstelle von 2008 befindet sich an der Stelle des Hauses links direkt unterhalb des Tors. Zeichnung E. Kastner, um 1840.

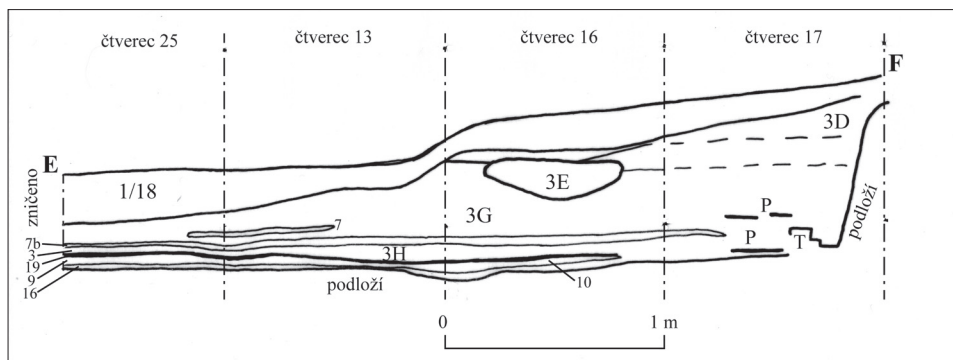

Obr. 3. Půdorys zahloubeného objektu. Tmavě šedé – dřeva (T = trámy, ostatní jsou prkna a jiné dřeva), světlé šedé – kameny, šrafovaním vyznačeno místo ohniště. V kroužcích čísla vrstev.

Abb. 3. Grundriss des eingetieften Objekts. Dunkelgrau – Holz (T = Balken, der Rest sind Bretter und sonstiges Holz), hellgrau – Steine, schraffiert gekennzeichnet eine Feuerstelle. In den Kreisen die Nummern der Schichten.

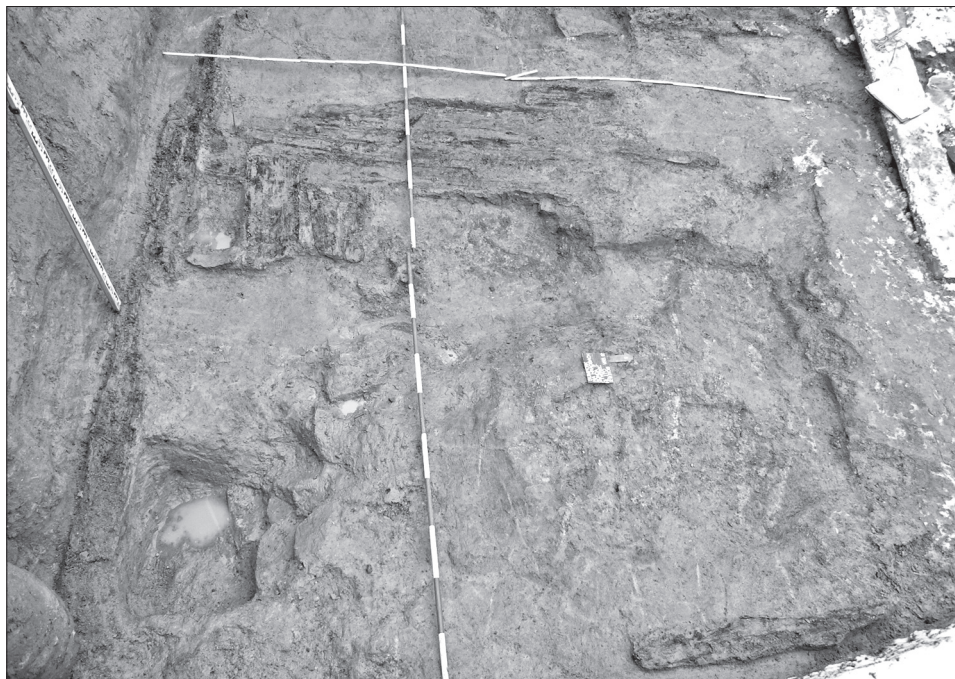
Obr. 4. Profil C-D (neúplný severojižní řez objektem). Trám (T), prkna a ostatní dřeva vyplněna černě; vrstvy 3A, 3B, 3C a 3F – svrchní zásep objektu; vrstvy 3, 3E, 3G, 3H a 3CH – výplň objektu; vrstva 18 – mladší zásah; Ká – kameny; Ke – zlomek keramiky.
 Abb. 4. Profil C-D (unvollständiger Nordsüdschnitt durch das Objekt). Balken (T), Bretter und sonstiges Holz sind schwarz ausgefüllt; Schichten 3A, 3B, 3C und 3F – obere Schüttung des Objekts; Schichten 3, 3E, 3G, 3H und 3CH – Verfüllung des Objekts; Schicht 18 – jüngerer Eingriff; Ká – Steine; Ke – Keramikfragment.

Obr. 5. Profil E-F (východozápadní řez severní částí objektu). Trám (T) a prkna (P) vyplněny černě; vrstva 1/18 – mladší překryv objektu; vrstva 3D – svrchní zásep; vrstvy 3, 3E, 3G a 3H – výplň objektu; ve spodní části násobné popelovo-uhlíkaté vrstvičky 7, 7b, 9, 10, 16, 19.

Abb. 5. Profil E-F (Ostwestschnitt durch den Nordteil des Objekts). Balken (T) und Bretter (P) sind schwarz ausgefüllt; Schicht 1/18 – jüngere Deckschicht des Objekts; Schicht 3D – obere Schüttung; Schichten 3, 3E, 3G und 3H – Verfüllung des Objekts; im unteren Teil mehrfache Asche-Kohle-Schichten 7, 7b, 9, 10, 16, 19.

propálené hlíny o měřitelných rozměrech 60 × 55 cm (obr. 7). Na obvodě chybělo obložení kameny. Nad destrukcí a v celé severovýchodní části objektu se dochovalo několik násobných vrstviček uhlíků (obr. 5). V jihovýchodním rohu byla situována malá jáma o rozměrech cca 60 × 50 cm zahloubená do podloží cca 15 cm. Podél tří zachovalých stěn byl v jejich téměř celé délce zachycen obvodový horizontální trám o průměru cca 20 × 20 cm, který tvořil základ tzv. rámové konstrukce. Žel v obou rozích objektu byla nálezová situace nejasná, takže nemůžeme určit, jak byly ležící trámy spojeny. Je zajímavé, že obvodový trám podél stěn překrýval konce podlahových prken. Nad trámem, zhruba o 20 cm výše, byl místy identifikován další trám horizontálně uložený, který byl svrchu prožlabený. Nepochybně se jednalo o část svrchní konstrukce stěny, jež byla původně umístěna výše. V různých výškách nad obvodovým horizontálním trámem, podél jižní (obr. 4), části východní i západní stěny, byl pozorován velmi úzký pruh ztrouchnivělého dřeva, místy vysoký až 50 cm, který může-

Obr. 6. Pohled na celkový půdorys objektu od východu. Po stranách patrné zbytky obvodových trámů, v západní části reliktů podlahových prken, v jihovýchodní části zahloubená jáma Foto J. Halama, 2008.

Abb. 6. Blick auf den Gesamtgrundriss des Objekts von Osten. An den Seiten sichtbare Reste der äußeren Balken, im Westteil Relikte von Fußbodenbrettern, im Südostteil eingetiefe Grube. Foto J. Halama, 2008.

Obr. 7. Propálené souvrství interpretované jako ohniště v severní části zahlouběného objektu Foto J. Halama, 2008.

Abb. 7. Als Feuerstelle interpretierte Brandschichten im Nordteil des eingetieften Objekts. Foto J. Halama, 2008.

me interpretovat jako relikty prken pocházejících z výdřevy stěn. Dnes již nemůžeme určit, zda byly připevněny k rámu horizontálně či vertikálně. Podrobný popis objektu s detailní plánovou a fotografickou dokumentací je součástí náleзовé zprávy z výzkumu Vlastivědného muzea v Šumperku v ulici Na Hradbách z roku 2008 (J. Halama).

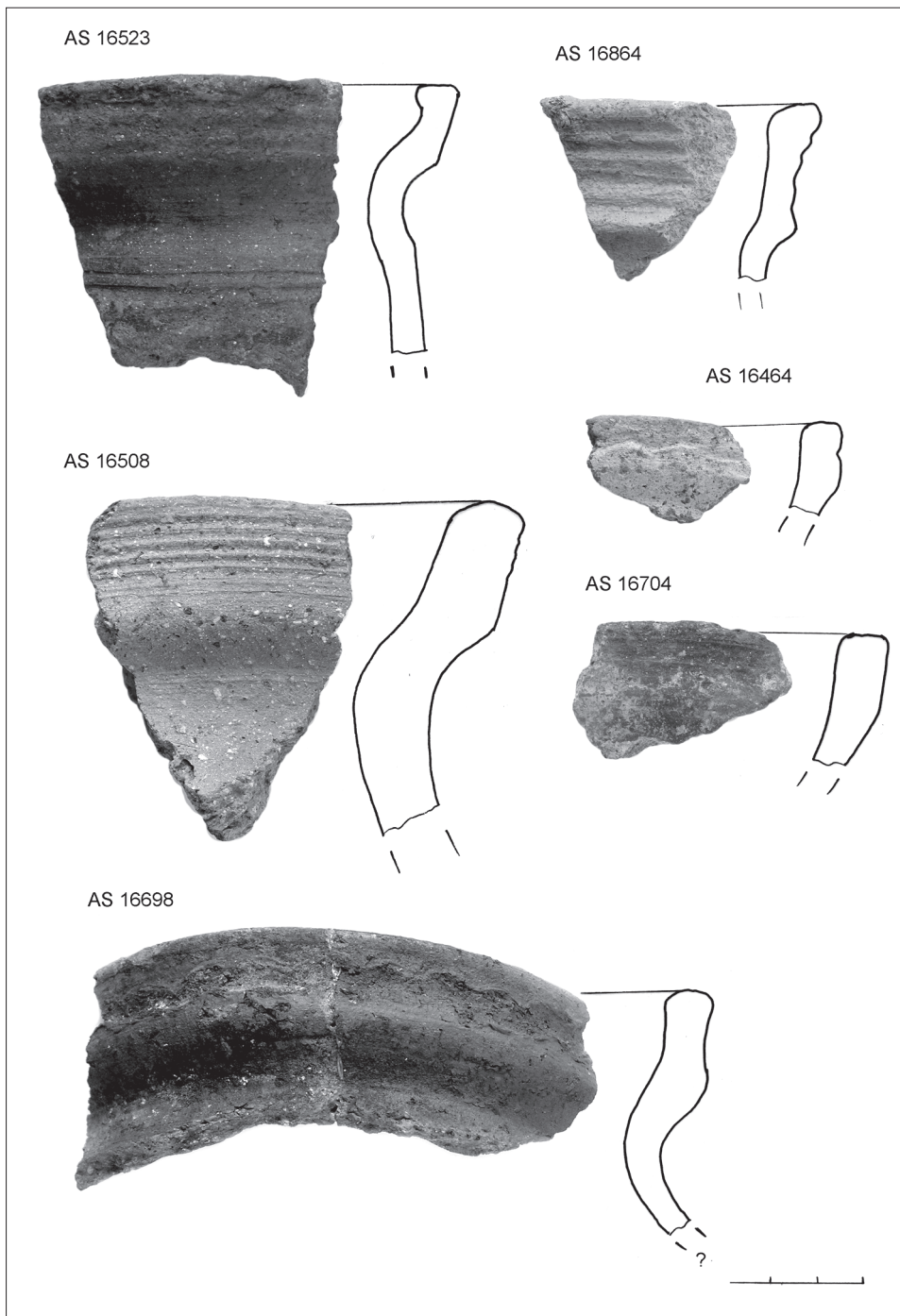
Movité nálezy

Stratigrafická situace v prostoru zahluobeného objektu je velmi složitá, neboť terén byl často přestavován, zejména pak v blízkosti Lužickosrbské ulice, jež je prakticky přístupovou komunikací do města od severu na dnešní náměstí. Objekt byl zničen v celé své severní části a při západním okraji jej též poničila brána připomínaná ještě v 19. století, takže neznáme vstupní šíji. Za výplň objektu můžeme považovat vrstvu poměrně homogenní jílovité hlíny hnědošedé barvy nacházející se nad dnem zhruba do výše 60 cm v jižní části objektu, k severní části její mocnost postupně klesala. Nacházelo se v ní množství uhlíků, kousků mazanice, různé velké kusy prken, zvířecí kosti (tur domácí, prase domácí, ovce/koza, slepice, pták, pes – analyzovala dr. M. Nývltová Fišáková), kovové předměty a také zlomky keramiky (obr. 8–12). Z výplně byl také odebrán vzorek pro pylovou analýzu, kterou vypracovala dr. V. Jankovská (borovice – *Pinus*, obilovina typu pšenice – *Cerealia-Triticum t.*, bylina hvězdicovitá jazykovitá – *Asteraceae Liguliflorae* a neurčené pylové zrno – *Varia*). Analýzu dřev a uhlíků zpracovává dr. V. Čulíková. Vrstvu tedy nemůžeme považovat za náleзовý celek, neboť není viditelně oddělena od svrchních destrukcí a mohly se do ní teoreticky přimíchat mladší nálezy. Po formálním vyhodnocení však můžeme konstatovat, že kolekce je kompaktní a obsahuje pouze zlomky keramiky, jež náleží severomoravskému výrobnímu okruhu s centrem v Lošticích. Jedná se zejména o hrnce soudkovitého těla s římsovitými okraji vně zdobenými žlábkovanými vlnovkami (obr. 8–9). Dna jsou vždy rovná, na dochovaných exemplářích chybí značky. Povrch je zdoben v horní části nádoby nevýraznými vodorovnými žlábkami. Velké množství úlomků také náleželo zásobnicím tzv. III. typu (Goš–Karel 1979, 170), všechny mají okraje nižší, tedy se jedná o variantu a (obr. 10). Povrch těla či vnější hrany okraje jsou zdobeny vodorovnými žlábkami. Několik zlomků můžeme interpretovat jako části pokličky. Dochovaný „knoflík“ působí mladším dojmem a mohl být tedy přimíchan. Nalezená keramika je technologicky jednotná, do hmoty většiny nádob je přimíchan grafit, povrch přetřen engobou. Nádoby byly nedbale vypáleny, povrch má šedou, u zásobnic někdy okrovou barvu. Je zajímavé, že prakticky chybí technologicky kvalitnější nádoby zhotovené z kaolinických hlín na rychle rotujícím hrncářském kruhu nebo redukčně vypálené džbány, které bychom mohli připsat nově přichozím kolonistům. Nejstarší keramika nalezená v Šumperku dokládá, že město pod Pradědem nebylo ve svých počátcích soběstačné a muselo být zásobováno základními životními potřebami z jihu, keramika se dovážela z vyhlášených dílen v Mohelnici a Lošticích.

Ve městě se podařilo dále nalézt obdobnou keramiku v jámě situované pod kostelem Zvěstování Panny Marie (Goš 1996, 59), jež náleží k dominikánskému klášteru. Klášter je prvně připomínán až k roku 1293, jáma byla vyhloubena nepochybně před tímto datem v době založení města někdy ve druhé polovině 13. století. Několik zlomků se také našlo v nedalekém městském příkopu (Goš–Halama 2009, 138–140, Fig. 19) v druhotné poloze. Dokládají tedy jen jistou intenzitu osídlení po založení města.

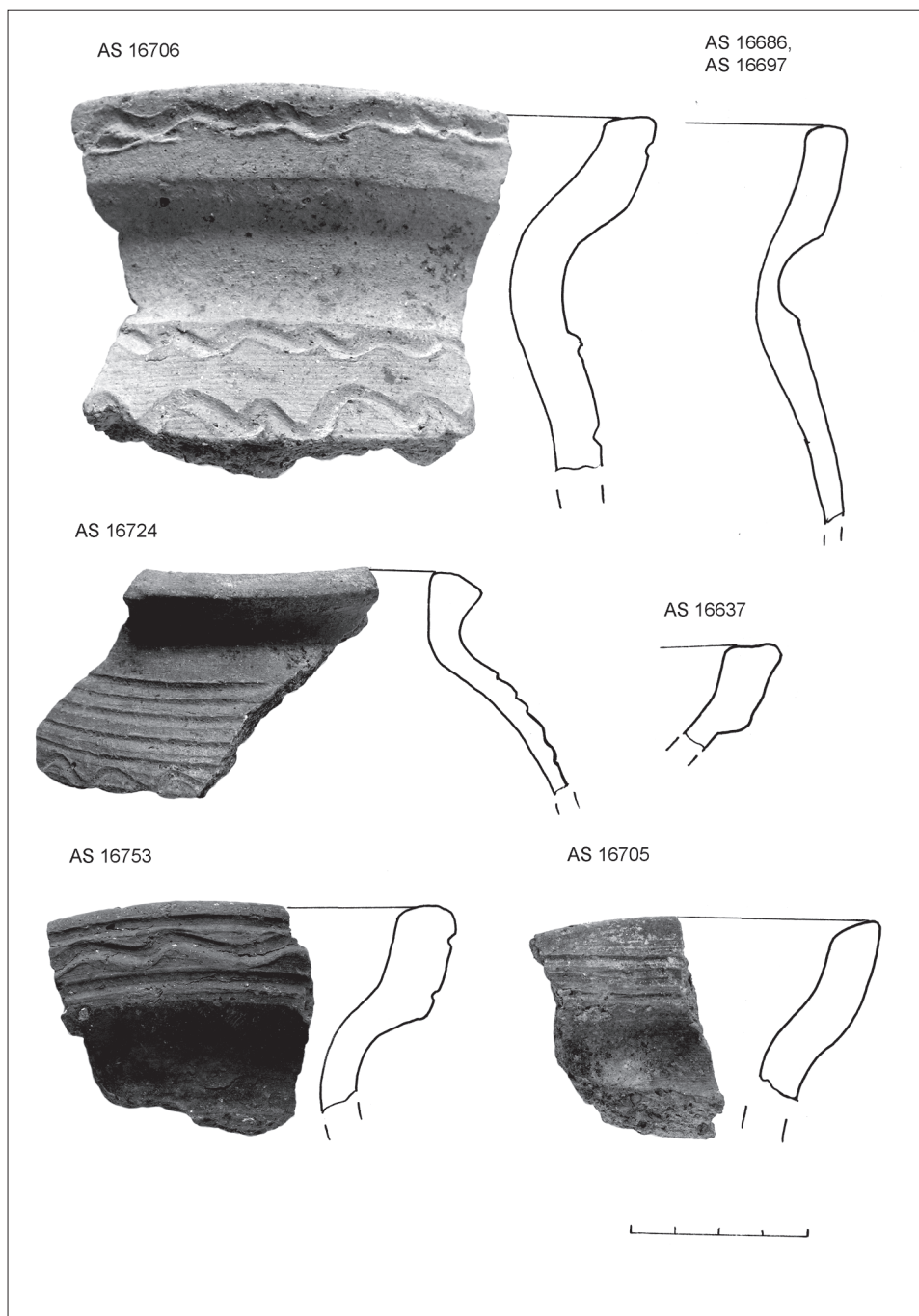
Nejlepší analogie k naší kolekci nacházíme v Lošticích v Komenského ulici, objekt č. 16 (Goš 2007, 25) a Rýmařově v Bezručově ulici (Goš–Novák–Karel 1985, 221), zde jsou keramické artefakty datovány do druhé poloviny 13. století, případně počátku 14. století. Je zajímavé, že také na těchto dvou lokalitách se nacházela v zahluobených objektech se šikmým vstupem. Hrnce jsou zastoupeny exempláři s vyššími římsovitými okraji, zásobnice pak mají kyjovité zesílené okraje, který náleží do našeho III. typu. Drtivá většina artefaktů je zhotovena z hlíny, v níž je přimícháno velké množství grafitu, povrch je většinou šedavé barvy.

V destrukčních vrstvách šumperského objektu se našlo několik drobných železných a bronzových amorfních předmětů. Mezi nimi zaujímá čelné místo tzv. lotové závaží kónic-

Obr. 8. Výběr keramických nálezů (hrncovité tvary) z výplně zahlobeného objektu; uvedena inventární čísla. Kresba G. Halama Leite.

Abb. 8. Auswahl von Keramikfunden (topfartige Formen) aus der Verfüllung des eingetieften Objekts; Inventarnummern. Zeichnung G. Halama Leite.

Obr. 9. Výběr keramických nálezů z výplně zahloubeného objektu; uvedena inventární čísla. Kresba G. Halama Leite.

Abb. 9. Auswahl von Keramikfunden aus der Verfüllung des eingetieften Objektes; Inventarnummern. Zeichnung G. Halama Leite.

AS 16696

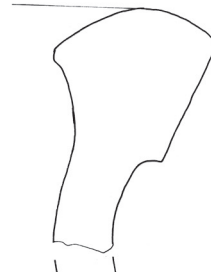
AS 16768

AS 16681

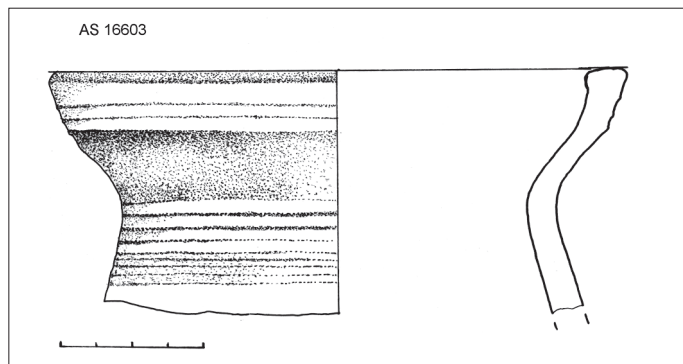

AS 16503

Obr. 10. Výběr keramických nálezů (zásobnicové tvary) z výplně zahloubeného objektu; uvedena inventární čísla. Kresba G. Halama Leite.

Abb. 10. Auswahl von Keramikfunden (Vorratsbehälterformen) aus der Verfüllung des eingetieften Objekts; Inventarnummern. Zeichnung G. Halama Leite.

Obr. 11. Kresbná rekonstrukce hrncovité nádoby (inv. č. AS16603) z výplně zahloubeného objektu. Kresba G. Halama Leite.

Abb. 11. Zeichenrekonstruktion eines topfartigen Gefäßes (Inv.-Nr. AS16603) aus der Verfüllung des eingetieften Objekts. Zeichnung G. Halama Leite.

Obr. 12. Bronzové závaží z výplně zahloubeného objektu (čtverec 2 – jihovýchodní část objektu). Kresba a foto G. Halama Leite.

Abb. 12. Bronzegewicht aus der Verfüllung des eingetieften Objekts (Planquadrat 2 – südöstlicher Teil des Objekts). Zeichnung und Foto G. Halama Leite.

kého těla (inv. č. AS 16.458; obr. 12) zhotovené z bronzu (nyní se zelenošedou povrchovou patinou). Jedná se o miniaturní předmět kónického tvaru o rozměrech d 1 (vnější průměr ústí) 14 mm, d 2 (vnější průměr dna) 10 mm, v (celková výška) 8 mm, m (hmotnost) 2,934 g, ds (měřitelná síla stěny) 1–1,5 mm. V horní části je závaží poškozené, takže původní hmotnost mohla být vyšší a dosahovala hodnot původního kventlíku. Nejlepší analogie nalézáme v nově zakládaných městech v Čechách a na Moravě, příkladem je Staré Mýto – či Gruna – Hradisko (Doležel 2009, 185, obr. 6:1–2).

Město je prvně připomínáno k roku 1278, jeho právní status není jistý, nepochybné je pouze, že bylo postaveno na tzv. zeleném drnu nedaleko obchodní stezky vedoucí do Slezska. V okolí Šumperka se nepodařilo prozatím zachytit pozůstatky staršího osídlení z raného středověku. Osady doby slovanské se koncentrovaly především v okolí Mohelnice, tedy 20 km jižněji. Město má pravidelný půdorys, který je dobře čitelný na mapě stabilního katastru z roku 1834 (obr. 1). Pravděpodobně hned po lokaci města si podnikaví nově příchozí kolonisté postavili lehký příbytek, námi zachycený při výzkumu, v současné době není jisté, zda stál před hradbou nebo na volném terénu. Vzhledem k exponované poloze

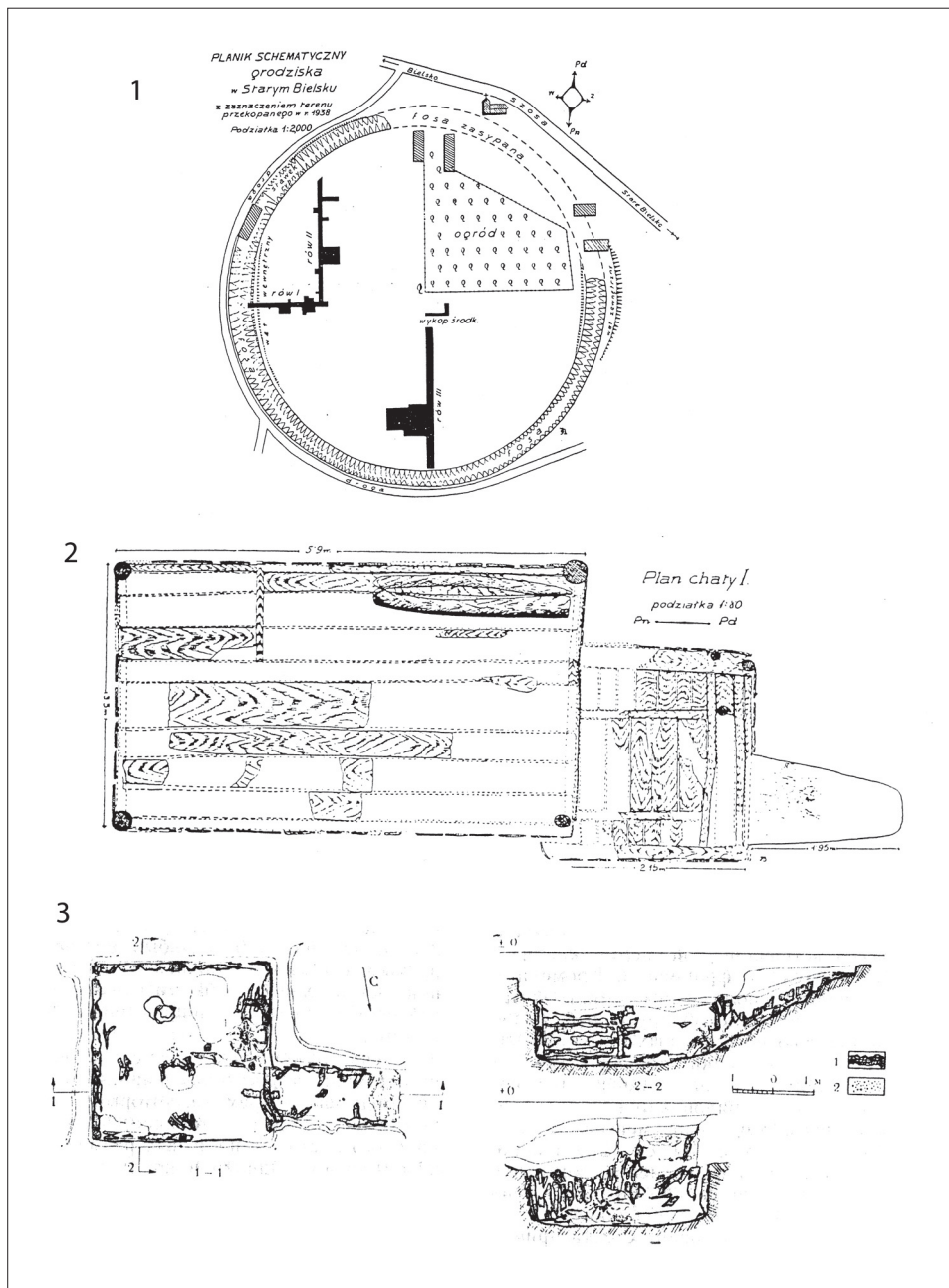
těsně vedle přístupové komunikace a také nálezu tzv. lotového závaží nelze vyloučit jeho funkci jako mýtní stanice či strážnice. Existoval nepochybně velmi krátce, neboť keramika je jednotná a pochází z krátkého časového úseku. Brzy po užití musela být uložena do země a již více s ní nebylo manipulováno. Hradbu v počátcích města tedy mohla tvořit jednoduchá překážka zhotovená z kúlů či naspané hlíny a v kameni mohla být provedena později. Hradby částečně dochované v severní části intravilánu města jsou připisovány až klidnému 16. století, kdy město měli v držení Žerotínové. Přijmeme-li tuto tezi, půdorys města by se stabilizoval až v průběhu 14. století.

Diskuze

V Šumperku v ulici Na Hradbách se zcela nepochybně podařilo zachytit samostatný obytný objekt postavený mimo intravilán města. Vzhledem k velké stavební činnosti se ztratily některé důležité konstrukční prvky, zejména vchod a možné ukotvení střechy či nadzemního patra. Máme tedy velké problémy s identifikací jeho svrchních částí a určení přesného významu. Lehká konstrukce stěn a přítomnost jednoduchého otopného zařízení nám dovolují vyslovit domněnku, že se jedná o samostatnou obytnou stavbu, jež měla střechu opřenou o okolní terén. Vstup, nejspíše od severu, byl poničen mladšími přestavbami probíhajícími v blízkosti budoucí brány. Nepochybně s úpravou severního předpolí města došlo k jeho destrukci a nahrazení klasickou bránou.

Zajímavé analogie můžeme nalézt v mnoha městech zemí Koruny české, opakovat detaily z Hradištky Sekanky či Starého Mýta u Vysokého Mýta nemá smysl. Zaměřili jsme se na získání nových relevantních důkazů a našli jsme je na dvou zahraničních lokalitách. První je nezdařené městské zařízení či „grodzisko“ ve Starém Bielsku a hradiště Starý Orchej v Moldávii. Všechny zde odkryté zahloubené objekty mají dřevěnou konstrukci stěn, která by obtížně unesla obytnou místnost, byť lehké rámové konstrukce.

Odkrytý objekt nás nutí k diskuzi, co to vlastně je provizorium či lehká dřevohliněná stavba. V posledních letech při intenzivních záchranných výzkumech v intravilánech měst Čech a Moravy se podařilo objevit velké množství různě strukturovaných zahloubených staveb kvadratického půdorysu. Jedná se o volnou sekvenci „objektů, jejichž společným znakem je zahloubení a případně šikmý vstup“ (Klápště 2005, 2). Vzájemně se liší zejména v konstrukci stěn, u mnohých jsou použity do země zaražené kůly, místy se podařilo také zachytit zbytky rámové konstrukce nebo stěny vyložené kamennou plentou. Je tedy velmi obtížné rozhodnout, zda mohly zahloubené objekty nést patro, či jen střechu opřenou o terén, která by udržela pouze napadaný sníh. Měli bychom se tedy dohodnout na kritériích, která by „překonala strnulé interpretační stereotypy“ (Klápště 2005, 3) a dovolila logickou analýzou určit možné interpretace. Právě odkryv objektu v Šumperku tuto možnost splňuje. V doposud publikované literatuře se setkáváme zejména se dvěma vyhraněnými názory a zastánci krajního pohledu nechtějí připustit i odlišnou interpretaci. Levá část spektra považuje všechny relikty za pozůstatky samostatných objektů, které měly střechu opřenou o okolní terén a nepodařilo se tedy zachytit šikmé trámy. Slabé kůly v rozích nebo ohniště uprostřed místnosti je pak dovolují interpretovat jako provizorium sloužící krátce svému účelu. Pravá část názorového spektra tuto interpretaci odmítá a vše by měly být jen sklepy, které měly nějakou nadzemní místnost postavenou nejspíše pomocí rámové konstrukce. Solidní stěny zhotovené například z kamene by samozřejmě byly ideálním argumentem pro tuto tezi. Jako klasický a nezpochybnitelný příklad můžeme jmenovat objekty odkryté na nezdařeném městském založení či předhradí středověkého hradu Tepenec u Jívové na Olomoucku spojované s osobou Karla IV. Opevnění nepřežilo dlouho dobu jeho vlády, zejména střety mezi markraběcími bratry Joštem a Prokopem a již k roku 1406 je uváděno jako pusté. Při rozsáhlých záchranných výzkumech se podařilo odkrýt několik zahloubenin splňujících naše představy. Uvést můžeme objekt 79 prozkoumaný v roce 1999, který měl šíjový vstup od jihovýchodní strany a objekt 179 odkrytý v roce 2012 se šíjovým vstupem od východního rohu a jednoduchým ohništěm. Oba měly kvadratický půdorys zhruba

Obr. 13. 1 – Staré Bielsko, tzv. grodzisko v Polsku, plán lokality (dle Bartys 1939, ryc. 2); 2 – Staré Bielsko, tzv. grodzisko, chata I (dle Bartys 1939, ryc. 10); 3 – Orheiul Vechi v Moldávii, spíž 1 (dle Абызова–Бырня–Нуделман 1981, Рис. 13).

Abb. 13. 1 – Staré Bielsko, sog. Burgwall in Polen, Fundstellenskizze (nach Bartys 1939, Abb. 2); 2 – Staré Bielsko, sog. Burgwall, Hütte I (nach Bartys 1939, Abb. 10); 3 – Orheiul Vechi in Moldawien, Vorratsraum 1 (nach Абызова–Бырня–Нуделман 1981, Рис. 13).

o rozměrech 6×6 m, částečně byly zatesané do rostlé skály, stěny obezděny lomovým kamenem o síle 20–30 cm. Zasypány byly kamennou destrukcí promíchanou hlínou (Vránová–Vrána, v tisku).

Mezi těmito krajními variantami existuje velká šedá zóna, do níž náleží objekty, které postrádají výraznější konstrukční prvky stěn a mohou být interpretovány dvojím výše uvedeným způsobem. Konstruktivní, logickými argumenty podložená kritika náleзовé situace dovolí posunout se dále. Nepochybně tedy budeme mít velké problémy přesně stanovit původní účel u mnoha takto formálně konstruovaných zařízení, zejména pokud si uvědomíme, že mnohé z nich byly časem přestavěny z obytné místnosti na sklep. I k tomuto postupu bychom mohli nalézt adekvátní doklady. Žel mnozí badatelé přistupují k interpretaci s předem formulovaným stanoviskem, tedy buď vše jsou sklepy, nebo samostatné stavby se střechou opřenu o terén. Je pochopitelné, že pak následuje „zákopová válka“, která nemá vítěze. Vymezení zahloubené stavby v Šumperku v ulici Na Hradbách jako provizoria vzhledem k lehké konstrukci stěn lze považovat za posun v diskuzi. Jako relevantní důkaz samostatného obytného prostoru nepovažujeme existenci ohniště či dřevěnou podlahu.

Výše jsme uvedli, že za další doklady samostatných objektů považujeme jámy odkryté na tzv. „grodzisku“ Staré Bielsko, jež leží 5 km od hřebenu Slezských Beskyd a 2 km západně od řeky Biala v nadmořské výšce 340–350 m. Nachází se asi 2 km od současného města Bielsko, které leží na pomezí Slezska a Malopolska. Můžeme jej považovat za nezdařené městské založení nebo za „zaniklé hrazené sídliště urbánního charakteru“ (Doležel 2008, 185). Tuto formulaci použil J. Doležel při charakteristice obdobného sídliště Gruna – Hradisko, častěji uváděného v literatuře pod označením Hradisko u Radkova.

Hradiště ve Starém Bielsku má dvojitý val z nasypané hlíny, který zabírá plochu 3,2 ha na kruhovém půdorysu o průměru cca 210 m (obr. 13:1). Obdobnou situaci nalézáme na nezdařeném městském zařízení Landsberg v Dolním Sasku (Stephan 2004, 62). Doposud zde bylo prozkoumáno pět zahloubených staveb (Poleski 2004, 424) J. Bartyssem a A. Plazak. Dle J. Poleského mohlo být hradisko postaveno ve 12. nebo v průběhu 13. století, vyloučit nelze „*nawet XIV. wiek*“. V první publikaci výzkumu provedeného v roce 1938 (Bartys 1939), se podařilo odkrýt 1 160 m² ve třech sondách. Vedle několika železářských pecí, jež jsou zcela evidentně mladší, byl nejzajímavější „*row*“ 3. V řadě byly postaveny tři zahloubené objekty v odstupu okolo 10 m, které takto tvoří jakousi ulici. Chata I byla zahloubena 90–110 cm, vstup měla z jižní strany, dělila se na dva prostory, menší předstín měla rozměry 2,1 × 2,6 m, jizba 5,9 × 3,3 m (obr. 13:2). Konstrukce chaty byla sloupová, v rozích zaraženy kůly, při dně zachycen vodorovný trám a k němu připevněny svislé desky. Na podlaze ležely desky, otopné zařízení se nepodařilo identifikovat. Chata II měla vchod dlouhý 4 m, J. Bartys soudí, že jizba měla dva prostory, při stěně v šíři 1 m byla jakási spíž, vlastní obytný prostor zabíral plochu 5,8 × 3,5 m. Z podlahy se dochovaly trámy položené souběžně s delší stranou. Chatu III nebylo možné dokopat vzhledem k vyšší hladině spodní vody. Máme tedy před sebou zcela evidentně naše lehké dřevohliněné stavby či provizoria, z pozůstatků vyplývá, i když chybí otopné zařízení, že se jedná nejspíše o stavby přízemní, sedlová střecha dle J. Bartyse byla nejspíše opřena o zem. Keramiku můžeme pomocně rozdělit do dvou základních skupin, první zastupují jednoduché tvary navazující na starší piastovské tradice, do druhé pak náleží kvalitně zpracovaná keramika mnohdy zdobená glazurou. Proto nelze „grodzisko“ zařadit do 12. století, ale jeho počátky musíme hledat až v průběhu 13. století. Jeho zánik probíhal nepochybně postupně až někdy do počátku 15. století.

První zmínka o Bielsku pochází z roku 1312 a jistě se jedná o dnešní město, vzdálené zhruba 1 km a ležící těsně u řeky Biala. Původní Staré Bielsko již postupně ztrácelo význam, osídlení sláblo a převažovala zde řemeslná výroba, převážně zpracování železa. Ruch mezi dvěma valy, jež nebylo nutné zpevňovat kamennou hradbou, ustal někdy ve 14. století.

Další velmi zajímavý útvar „urbánního charakteru“, kde můžeme nalézt zajímavé analogie k našim zahloubeným stavbám se nachází v dnešní Moldávii severně od Kišiněva blízko řeky Dněstr. Je situováno na důležité komunikaci vedoucí podél řeky Dněstr od Černého moře, zejména v ústí řeky položeného města Bilhorod Dněstrovskij, do Lvova. Na strategicky výhodné poloze nad řekou Reut existovala pravěká hradiště, osídlení zde bylo znovu obnovené za „zlatých“ časů Zlaté hordy. Za vlády chána Uzbeka, někdy ve 30. letech 14. století,

západní hranice říše dosáhla až k Dunaji, současně v tomto prostoru vznikaly opěrné body, jakási „města“, mezi nimi Šechr-al-Džedid, později zvaný Starý Orchej, dnes Orheiul Vechi. Osadníci, kteří měli kontakty s východními i západními kupci, si tedy rychle postavili jakási provizoria, která vykazují všechny znaky lehkých staveb. K likvidaci strategického místa došlo zhruba za 20–30 let existence někdy v 60. letech 14. století. Lokalita má výhodnou strategickou polohu, takže osídlení po likvidaci Zlaté hordy bylo zhruba za padesát let obnoveno moldavskými knížaty. Jimi postavené objekty se nelišily od starších, tedy měly pravidelné zahloubení, šikmý vstup a střecha se nejspíše opírala o okolní terén. Definitivně hradiště či náznak města zničili Turci na konci 15. století. Archeologické výzkumy zde probíhaly s různou intenzitou po druhé světové válce, nejvíce dokladů pak bylo zveřejněno v letech 1981 a 1982. Z období Zlaté hordy těsně vedle karavanseraje se podařilo zachytit několik zahloubených staveb, dvě z nich, zemnice č. 3 a 10 spolu s půdorysy uvedl do moravské literatury již P. Michna (1988, 260). Jeho mimořádný postřeh můžeme doplnit ještě o chatu č. 15 z období Zlaté hordy o vnějších rozměrech 650 × 450 cm, délka vstupu 350 cm (Абызова–Бырня–Нуделман 1981, 14). Stěny měly dřevěnou konstrukci. Z období moldavských knížat můžeme jmenovat objekt uvedený jako spíž 1 (Абызова–Бырня–Нуделман 1982, 25) odkrytý v severní části hradiště. Chata měla rozměry 430 × 440 cm a zahlubovala se 260 cm do podloží (obr. 13:3). Stěny byly zhotoveny z dřevěných desek. Do spíže vedl vchod v délce 280 a šířce 140–210 cm. Badatelé tedy zcela evidentně neuměli přesně interpretovat odkryté objekty, analogie ze střední Evropy a naše větší zkušenosti, dovolují jejich lepší pochopení. Zahloubené chaty pocházejí ze stejného časového období jako objekty z Tepence u Jívové, jež jsou nepochybně sklepy.

V našem příspěvku jsme se pokusili zasadit nález zahloubeného objektu v Šumperku do širších souvislostí. Zejména jsme se zamysleli nad jeho možnou nadzemní konstrukcí. Vzhledem k slabým trámům uloženým v horizontální poloze můžeme vyloučit jakoukoliv nástavbu. Jeho zřízení mimo pozdější intravilán města na důležité přístupové cestě dovoluje předpokládat, že měl specifické využití v rámci obchodu či obrany města, možná tehdy ještě neopevněného. Lze jej pracovně považovat za jakousi „mýtní stanicí“. Musíme se proto lépe zamýšlet nad zahloubenými objekty z počátku vrcholného středověku, jež mají nějakou dřevohliněnou konstrukci a nepovažovat všechny za pozůstatky sklepů. Upozornili jsme také na zajímavé zahloubené stavby tzv. „provizoria“ ve Starém Bielsku v Polsku a Orheiul Vechi v Moldavsku; věříme, že se brzy podaří identifikovat další objekty v tomto zajímavém prostoru, zejména postrádáme informace z okolí Lvova, kde byla důležitá obchodní centra.

Literatura

- АБЫЗОВА, Е. Н.–БЫРНЯ, П. П.–НУДЕЛМАН, А. А., 1981: Древности Старово Орхея, Золотоординский период. Кишинев.
– 1982: Древности Старого Орхея, Молдавский период. Кишинев.
BARTYS, J., 1939: Sprawozdanie z badań na grodzisku w Starym Bielsku w powiecie bielskim, przeprowadzonych w roku 1938, Prace Przehystoriczne PAU nr. 5, 61–78. Kraków.
DOLEŽEL, J., 2008: Středověká miskovitá (lotová) závaží v českých a moravských nálezech – Mittelalterliche Napfgewichte (Einsatzgewichte) in den Funden aus Böhmen und Mähren, PV 49, 183–215. Brno.
GOŠ, V., 1996: Archeologické výzkum kostela Zvěstování Panny Marie v Šumperku – Archäologische Erforschung der Mariä Verkündigungskirche in Šumperk. In: Šumperk, město a jeho obyvatelé (Melzer, M., ed.), 59–69. Šumperk.
– 2007: Loštice, město středověkých hrnčičů. Opava.
GOŠ, V.–HALAMA, J. 2009: Ceramics from the town fortification moat (?) in Šumperk – Keramika z příkopu městského opevnění (?) v Šumperku, Studies in Post-Medieval Archaeology 3, 125–156.
GOŠ, V.–KAREL, J., 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy – Slavonic and medieval storage jars of northern Moravia, AR XXXI, 163–175.
GOŠ, V.–KAREL, J.–NOVÁK, J., 1985: Počátky osídlení Rýmařova – Die Anfänge der Besiedlung von Rýmařov, PA LXXVI, 184–227.
HALAMA, J.–GOŠ, V.–PLAŠTIAKOVÁ, M., 2009: Městský příkop, brána a středověký dům. Středověký Šumperk očima archeologa – Stadtgraben, Tor, Friedhof und das mittelalterliche Haus. Der mittelalterliche Mährisch Schönberg in Augen des Archäologen, SM 95, 3–11.

- KLÁPŠTĚ, J., 2005: Čas hledání otázek. In: Forum urbes medii aevi II, 2–3. Brno.
- MICHNA, P. J., 1988: K poznání zahloubených obydlí doby velké kolonizace – Zur Kenntnis der mittelalterlichen Behausung in der Zeit der grossen Kolonisation. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. V. Nekudy, CSc., 222–284. Brno.
- POLESKI, J., 2004: Wczesnośredniowieczne grody w Dorzeczu Dunajca. Kraków.
- STEPHAN, H. J., 2004: Die Stadtwüstungen Landsberg, Stoppelberg und andere Beispiele früher dynastischer Städtegründungen und Zentralorte des 13. Jhs. im Herzen Zentraleuropas. In: Czaja, R.–Nawrońska, G. et al., Pamieci T. Nawrołskiego. Archaeologia et Historia Urbana, 62–73. Elbląg.
- VRÁNOVÁ, V.–VRÁNA, J., v tisku: Nové poznatky o charakteru předhradí hradu Tepenec, CB 13, v tisku.

Zusammenfassung

Šumperk, Straße Na Hradbách Ein Provisorium oder ein leichter Holz-Lehm-Bau aus dem 13. Jahrhundert, kleine Überlegungen zu einem großen Problem

Die am Fuße des Altvatergebirges liegende Stadt Šumperk (Mährisch Schönberg) wurde irgendwann in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts auf der sogenannten „grünen Wiese“ gegründet, demzufolge hat sie einen regelmäßigen Grundriss mit einem Marktplatz in der Mitte. Bei in den Jahren 2007–2008 erfolgten archäologischen Rettungsgrabungen im Nordteil der Stadt wurden ein Stadtgraben, der Teil eines Friedhofs aus dem 16. Jahrhundert und ein eingetieftes Objekt in der Nähe der Stadtmauer und des Stadttors entdeckt, das in die Anfangszeit der Stadt datiert wurde. Die messbare Südwand erreichte eine Länge von 420 cm, der Eingang verlief völlig in den jüngeren Zerstörungen. Das Objekt wurde in einem Hang bis zur Sohle eingetieft, im nördlichen Teil 25–50 cm und im südlichen Teil 150–170 cm. Auf der Sohle haben sich Reste eines Bretterfußbodens erhalten, im westlichen Teil befand sich eine einfache Feuerstelle mit den messbaren Abmessungen von 60 × 55 cm. Entlang den drei erhaltenen Wänden entdeckte man horizontale Balken. In der aus braun-grauefarbigen tonhaltigen Lehmen bestehenden Verfüllung fand man lediglich Töpfe und ein aus Grafitton gefertigtes Vorratsgefäß vom Typ III.a, die irgendwann in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts in der Umgebung von Loštice hergestellt worden waren. Interessant ist auch das sogenannte Lotgewicht eines konischen Körpers mit einer Masse von 2,934 g.

Der Fund eines eingetieften Baues in Šumperk mit leichten Holzwänden zwingt uns dazu, über die Interpretation von derart konstruierten Objekten nachzudenken. Gegenwärtig sind uns zwei grundsätzlich voneinander verschiedene Standpunkte bekannt, gemäß welchen es sich entweder um selbständige Objekte, d.h. um sogenannte Provisorien, oder um Keller handelte, die eine oberirdische Konstruktion besaßen. Unsere Hütte interpretieren wir im Hinblick auf die leichten Wände als einfachen Bau mit einem auf dem umliegenden Gelände abgestütztem Dach. Als Beleg für Keller führen wir Objekte an, die auf der in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts auf Anregung von Karl IV. errichteten Burg Tepenec freigelegt wurden. Sie wurden auf einem Grundriss von 6 × 6 m errichtet, die Steinmauern haben eine Breite von 20–30 cm und konnten demnach einen selbständigen Raum tragen.

Vergleichbare Objekte konnten im Burgwall Staré Bielsko gefunden werden, der unweit des Flusses Biala in der Nähe der heutigen Stadt Bielsko an der Grenze zwischen Schlesien und Klempolen liegt. Er hat einen kreisförmigen Grundriss mit einem Durchmesser von 210 m, nimmt also eine Fläche von ungefähr 3,2 ha ein, befestigt wird er durch zwei aus Lehmaufschüttungen gebildete Wälle. Bei einer Grabung im Jahr 1938 wurden drei eingetieft gebaute Bauten entdeckt. Hütte I war 90–110 cm eingetieft, ihr Eingang befindet sich an der Südseite und sie war in zwei Räume unterteilt. Die Wandkonstruktion bestand aus Pfosten, in den Ecken waren Pfähle eingerammt worden, auf dem Fußboden lagen Platten. Der Burgwall Alt Orhei, früher Shechr-al-Cedid, heute Orheiul Vechi, liegt in Moldawien nördlich der Stadt Kischinau am Fluss Reut. Er war im 14. und 15. Jahrhundert zu den Zeiten der Goldenen Horde und des Fürstentums Moldau besiedelt. Die Hütten weisen eine gemeinsame Konstruktion auf, sie sind 150–260 cm in Lössboden eingetieft, haben einen quadratischen Grundriss mit den Abmessungen von 650–450 cm und einen schrägen Eingang. Die Wände sind aus Holz gefertigt, haben eine Rahmenkonstruktion, die in manchen Fällen durch Eckpfähle befestigt wurde, sodass wir keinen Überbau aus Holz annehmen. Mit unserem Beitrag möchten wir eine Diskussion über den Charakter von Bauten mit quadratischem Grundriss und schrägem Eingang anstoßen. Gerade die hier aufgeführten Analogien sehen wir als Beleg dafür an, dass ein Teil von ihnen – unter anderem die Hütte in Šumperk in der Straße Na Hradbách – selbständige Objekte waren.

PhDr. Vladimír **Goš**, CSc., Ústav archeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity, Masarykova třída 37, 746 01 Opava, vlagos@seznam.cz

Mgr. Jakub **Halama**, Ph.D., Vlastivědné muzeum v Šumperku, Hlavní třída 22, 787 01 Šumperk, jakub.halama@centrum.cz

